

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

PHÓ THỊ HỒNG OANH

**TRƯỜNG TỪ VỰNG – NGHĨA TRONG
TRUYỆN TÂY BẮC CỦA TÔ HOÀI**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ HỌC

THÁI NGUYÊN - 2013

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

PHÓ THỊ HỒNG OANH

TRƯỜNG TỬ VỤNG – NGŨ NGHĨA TRONG
***TRUYỆN TÂY BẮC* CỦA TÔ HOÀI**

Chuyên ngành: Ngôn ngữ Việt Nam

Mã số: 60. 22. 01 02

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ HỌC

Người hướng dẫn khoa học: TS. NGUYỄN THỊ NHUNG

THÁI NGUYÊN - 2013

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các số liệu và kết quả nghiên cứu nêu trong luận văn là trung thực, chưa từng được công bố trong bất kỳ một công trình nào khác.

Tác giả

Phó Thị Hồng Oanh

Xác nhận của người hướng dẫn

TS. Nguyễn Thị Nhung

LỜI CẢM ƠN

Sau một thời gian học tập và nghiên cứu, tôi đã hoàn thành luận văn thạc sĩ Ngôn ngữ học với đề tài: ***Trường từ vựng - ngữ nghĩa trong Truyện Tây Bắc của Tô Hoài.***

Để hoàn thành được luận văn này, ngoài sự nỗ lực, cố gắng của bản thân, tôi luôn nhận được sự quan tâm, dạy bảo, động viên, giúp đỡ của các thầy giáo, cô giáo, các bạn bè đồng nghiệp và gia đình.

Tôi xin bày tỏ sự kính trọng và lòng biết ơn sâu sắc tới TS. Nguyễn Thị Nhung, người đã tận tình hướng dẫn tôi trong suốt quá trình nghiên cứu để hoàn thành luận văn này.

Tôi xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo Khoa Ngữ văn, Khoa Sau Đại học - Trường Đại học Sư phạm – Đại học Thái Nguyên cùng các thầy giáo ở Viện Ngôn ngữ học, Viện Từ điển học và Bách khoa thư Việt Nam đã tận tình giảng dạy và giúp đỡ tôi hoàn thành khóa học.

Cuối cùng, tôi xin gửi lời cảm ơn sâu sắc đến gia đình, bạn bè, người thân, các đồng chí đồng nghiệp đã động viên khích lệ tôi để tôi hoàn thành luận văn này.

Thái Nguyên, tháng 10 năm 2013

Tác giả luận văn

Phó Thị Hồng Oanh

MỤC LỤC

Lời cam đoan	i
Lời cảm ơn.....	ii
Mục lục.....	iii
PHẦN MỞ ĐẦU	
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề	2
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	8
4. Mục đích, nhiệm vụ nghiên cứu	8
5. Phương pháp nghiên cứu	9
6. Đóng góp mới của luận văn	9
7. Cấu trúc của luận văn	9
CHƯƠNG 1: CƠ SỞ LÝ LUẬN.....	11
1.1. Trường nghĩa	11
1.1.1. Khái niệm nghĩa và các loại nghĩa	11
1.1.2. Trường nghĩa	17
1.2. Hiện tượng chuyển nghĩa	23
1.2.1. Khái niệm hiện tượng chuyển nghĩa	23
1.2.2. Các phương thức chuyển nghĩa	24
1.2.2.1. Ẩn dụ	24
1.2.2.2. Hoán dụ	26
1.3. Các đơn vị từ ngữ	27
1.3.1. Khái niệm từ, phân loại từ	27
1.3.2. Khái niệm đoản ngữ, phân loại đoản ngữ	30
1.4. Phân tích từ ngữ trong tác phẩm văn chương	31
1.5. Sơ lược về nhà văn Tô Hoài và tác phẩm <i>Truyện Tây Bắc</i>	32
1.6. Tiểu kết	34
CHƯƠNG 2: ĐẶC ĐIỂM TRƯỜNG TỪ VỰNG - NGỮ NGHĨA	36

TRONG TRUYỆN TÂY BẮC	
2.1. Kết quả thống kê, phân loại các trường nghĩa	36
2.2. Khảo sát, miêu tả các trường nghĩa	37
2.2.1. Trường nghĩa sự vật	37
2.2.1.1. Trường nghĩa chỉ thiên nhiên	38
2.2.1.2. Trường nghĩa chỉ người	42
2.2.1.3. Trường nghĩa sự vật nhân tạo	53
2.2.2. Trường nghĩa hoạt động	56
2.2.2.1. Trường nghĩa biểu thị sự vận động, biến đổi của thiên nhiên	56
2.2.2.2. Trường nghĩa hoạt động của con người	62
2.2.2.3. Trường nghĩa hoạt động của của sự vật nhân tạo	69
2.2.3. Trường nghĩa đặc điểm, tính chất	70
2.2.3.1. TN đặc điểm, tính chất của sự vật tự nhiên	71
2.2.3.2. TN đặc điểm, tính chất của con người	74
2.2.3.3. TN đặc điểm, tính chất của sự vật nhân tạo	79
2.2.4. Tiểu kết	79
CHƯƠNG 3: VAI TRÒ CỦA VIỆC SỬ DỤNG CÁC TỪ NGỮ 82	
THUỘC CÁC TRƯỜNG NGHĨA KHÁC NHAU TRONG TRUYỆN	
TÂY BẮC CỦA TÔ HOÀI	
3.1. Các TN với vẻ đẹp và sự giàu có của thiên nhiên Tây Bắc	82
3.1.1. Sự đặc biệt của khí hậu Tây Bắc	83
3.1.2. Sự đa dạng của địa hình Tây Bắc	85
3.1.3. Sự phong phú của thế giới động vật ở núi rừng Tây Bắc	87
3.1.4. Vẻ sinh động của thế giới thực vật nơi núi rừng Tây Bắc	89
3.2. Các TN với đặc trưng văn hóa Tây Bắc	91
3.2.1. Tục cưới hỏi	93
3.2.2. Tục lễ Tết	96
3.2.3. Trang phục	99

3.2.4. Âm thực	100
3.3. Các TN với việc phản ánh thời kì lịch sử đau thương mà anh dũng của các dân tộc thiểu số vùng Tây Bắc	102
3.3.1. Những năm tháng gian khổ, đau thương dưới chế độ thực dân phong kiến	102
3.3.2. Cuộc đấu tranh anh dũng, kiên cường của nhân dân Tây Bắc	108
3.4. Các TN với “cái tôi” nghệ thuật của nhà văn Tô Hoài	114
3.4.1. Ngôn ngữ có tính hình tượng cao nhờ so sánh, liên tưởng độc đáo	115
3.4.2. Lời kể chân thật, tự nhiên, đậm chất miền núi	117
3.5. Tiểu kết	122
KẾT LUẬN	124
TÀI LIỆU THAM KHẢO	127

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Trường nghĩa (TN) là một trong những lí thuyết quan trọng của ngôn ngữ học. Nó đã được các nhà nghiên cứu đề cập đến từ sớm. Nghiên cứu TN sẽ giúp phát hiện những mối quan hệ ngữ nghĩa của hệ thống từ vựng bởi các từ ngữ không nằm rời rạc ngẫu nhiên mà nằm trong những mối liên hệ nhất định như các bộ phận trong một chỉnh thể. Nghiên cứu TN vừa cho thấy vẻ đẹp phong phú đa dạng của từ ngữ vừa giúp sử dụng từ ngữ một cách linh hoạt và hiệu quả hơn.

1.2. Nếu như giai điệu, âm thanh là ngôn ngữ của âm nhạc; màu sắc, đường nét là ngôn ngữ của hội họa; mảng khối là ngôn ngữ của kiến trúc thì ngôn ngữ là chất liệu của tác phẩm văn chương. Macxim Gorki đã nói: “Ngôn ngữ là yếu tố thứ nhất của văn học”. Muốn khám phá giá trị của một tác phẩm văn học, yếu tố đầu tiên và quyết định chính là ngôn ngữ. Ngôn ngữ văn học là một bức tranh đa màu sắc, chứa nhiều điều bí ẩn mà hấp dẫn luôn thu hút sự khám phá của người đọc, người nghiên cứu. Ngôn ngữ vừa là chất liệu tạo nên tác phẩm vừa là phương tiện để qua nó người đọc cảm nhận được cái hay, vẻ đẹp của tác phẩm đó. Có lẽ đó là một trong những lí do khiến xu hướng dạy học theo quan điểm tích hợp ngữ - văn đang được đề cao như hiện nay. Các lí thuyết ngôn ngữ trong đó có lí thuyết về TN càng được quan tâm ứng dụng vào nghiên cứu tác phẩm, góp phần giải mã tín hiệu ngôn ngữ ở một dạng đặc biệt – ngôn ngữ nghệ thuật. Nghiên cứu lí thuyết về TN trong quan hệ với phân tích tác phẩm văn học cũng nằm trong xu hướng chung đó.

1.3. Trong số các tên tuổi hàng đầu của văn xuôi hiện đại Việt Nam, Tô Hoài là nhà văn có sức sáng tạo dồi dào, bền bỉ và đa dạng bậc nhất. Hơn 65 năm miệt mài sáng tạo, ông đã đóng góp cho kho tàng văn học dân tộc hơn 160 đầu sách. Trong sự nghiệp sáng tác của Tô Hoài, đề tài đã đem lại nhiều vinh quang cho nhà văn là đề tài miền núi. Với sự am hiểu sâu sắc và tường tận

cuộc sống sinh hoạt của người dân miền núi, đặc biệt là tình cảm gắn bó chân thành, Tô Hoài đã có nhiều sáng tác dành tặng mảnh đất yêu thương này: *Miền Tây, Tuổi trẻ Hoàng Văn Thụ, Họ Giàng ở Phìn Sa, Nhớ Mai Châu...* Trong số đó, *Truyện Tây Bắc* là tác phẩm đánh dấu một bước ngoặt quan trọng trong tư tưởng và cảm xúc thẩm mỹ của nhà văn.

1.4. Được ra đời từ kết quả chuyến đi thực tế 8 tháng, *Truyện Tây Bắc* gồm 3 truyện: *Mường Giòn, Cứu đất cứu mường, Vợ chồng A Phủ*. Qua tập truyện, người đọc được đến với cuộc sống của người lao động miền núi Tây Bắc trong những năm tháng bị áp bức nặng nề bởi chế độ thực dân phong kiến miền núi. Có thể nói *Truyện Tây Bắc* là một thành công của Tô Hoài trong việc nhận thức, khám phá hiện thực cuộc sống và kháng chiến ở một địa bàn vùng cao phía Tây Bắc của Tổ quốc. Tác phẩm in rõ dấu ấn phong cách nghệ thuật đặc sắc của Tô Hoài.

Đã có nhiều bài viết, công trình nghiên cứu tập *Truyện Tây Bắc* của Tô Hoài. Tuy nhiên, hầu hết bài viết, bài nghiên cứu chỉ đề cập tới những vấn đề thuộc chuyên ngành văn học. Vì thế, chúng tôi lựa chọn: **Trường từ vựng - ngữ nghĩa trong *Truyện Tây Bắc* của Tô Hoài** làm đề tài cho luận văn của mình.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Vấn đề nghiên cứu tác phẩm văn học dựa trên lí thuyết về trường nghĩa

Thực tế có nhiều nhà ngôn ngữ học quan tâm nghiên cứu về TN và các ứng dụng của nó. Ở đây chúng tôi chỉ điểm lại một số công trình, bài viết của những người đã quan tâm việc ứng dụng lí thuyết về TN vào việc phân tích tác phẩm văn học.

Trước hết phải kể đến các công trình nghiên cứu của Đỗ Hữu Châu. Song song với việc giới thiệu, nghiên cứu về TN dưới góc độ lí thuyết, ông đã đề cập đến hướng ứng dụng lí thuyết về TN và phân tích văn học. Trên tạp chí

Ngôn ngữ số 3 năm 1974, Đỗ Hữu Châu có bài viết “Trường từ vựng ngữ nghĩa và việc dùng từ ngữ trong tác phẩm nghệ thuật”. Trong các công trình *Từ vựng - ngữ nghĩa tiếng Việt* (NXB GD, 1999), *Từ vựng học tiếng Việt* (NXB ĐHSP, H, 2004), sau khi trình bày lí thuyết về TN, tác giả đều gợi mở hướng nghiên cứu ngôn ngữ tác phẩm văn học theo TN bằng việc lựa chọn một số trích đoạn văn chương để phân tích. Đó là những đóng góp quý báu có ý nghĩa mở đường của Đỗ Hữu Châu cho một hướng nghiên cứu văn học. Tuy nhiên, các bài viết của ông đều theo hướng mở, lấy một vài dẫn chứng làm ví dụ chứ chưa thực sự đi vào phân tích một tác phẩm cụ thể nào.

Đỗ Việt Hùng trong bài viết “Một số khía cạnh ứng dụng trường nghĩa trong hoạt động giao tiếp”(Tập chí *Ngôn ngữ* số 3 năm 2010) cũng đề cập đến việc ứng dụng trường nghĩa trong quá trình tạo lập, sản sinh lời nói và quá trình lĩnh hội, tiếp nhận lời nói, trong đó quá trình tiếp nhận và phân tích lời nói nhất là cách diễn đạt chứa hiện tượng ngôn ngữ bất thường đặc biệt được quan tâm. Tuy nhiên Đỗ Việt Hùng mới chỉ đề cập đến sự ứng dụng của lí thuyết trường nghĩa trong hoạt động giao tiếp nói chung, đồng thời cũng chỉ ra rằng: “*Quan hệ trường nghĩa giữa các từ ngữ trong từ vựng không chỉ là một bằng chứng về tính hệ thống của từ vựng mà việc sử dụng tốt các quan hệ trường nghĩa còn có tính hành dụng cao trong cả hai quá trình giao tiếp là tạo lập lời nói và lĩnh hội, phân tích các giá trị diễn đạt nhất là các giá trị diễn đạt văn chương*” [tr.13]

Trong luận văn thạc sĩ *Tìm hiểu một số phương pháp phân tích ngôn ngữ qua tác phẩm văn học (một thử nghiệm so sánh các phương pháp qua việc phân tích một bài thơ)* (1985), tác giả Phạm Minh Diệm đã phân tích bài thơ *Từ ấy* của Tố Hữu theo những hướng phân tích của các tác giả Hoàng Tuệ, Đái Xuân Ninh, Nguyễn Thái Hòa và theo trường từ vựng – ngữ nghĩa của Đỗ Hữu Châu. Tác giả luận văn này cũng đã nhận xét rằng: “phương pháp ngôn ngữ học thực thụ (như phương pháp ngữ nghĩa học của Đỗ Hữu Châu) bao